

p r i k a z i

Đuro Šušnjić, *Nedovršen razgovor*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.

Na opadanje interesa mladih za istoriju ne utiče samo to što su „svoj pogled ustremili na sadašnji trenutak“ nego i to što su se „uverili da se iz istorije ne može učiti“ (7). Sa ovim zapažanjem profesor Đuro Šušnjić nam ističe važan poticaj koji ga je usmjerio na pisanje ove knjige, koja u svom nazivu ima pojašnjavajući dodatak – *Ogledi iz teorije istorije*. Time nam se zapravo ukazuje da postoji potreba za novim pogledima na istoriju, njeno razumijevanje i izučavanje. Jer, bez istorije koja je mladima učiteljica nema ni nade i vjere u budućnost, a time „sami sebe osuđuju na nestanak“ (8), upozorava profesor Šušnjić i podsjeća da se bez sjećanja gubi identitet. A upravo „imati identitet znači oboje: imati svest o prošlosti i nadu u budućnost“ (8).

Pobuna mladih protiv starih nije motivisana samo protivljenjem autoritetu patrijarhalne kulture već *traganjem za vlastitim identitetom*, koji ne znači poistovjećivanje sa prošlošću. U tom smislu, mladi bi imali interes za prošlošću „ako bi ona imala *za njih* neki značaj i značenje, kad bi iz nje mogli da uče“ (8), tvrdi autor. Pored toga, na odnos mladih prema pričama o prošlosti utiče pristrasnost istoričara, što potvrđuje nadmoć ideologije nad naukom, a ogleda se i u udžbenicima iz istorije koji su utemeljeni „više na zamućenoj istorijskoj svesti nego na bistroj istorijskoj nauci“ (8). No, problem je i u tome što istorijska nauka načinom saopštavanja svojih rezultata ne privlači čitaoca, tako da interes za istoriju obično nema veze sa tim. „Podsticaji na suočavanje sa prošlošću po pravilu dolaze izvan istorijske nauke“ (8), primjećuje Šušnjić.

U daljem tekstu, za čitanje knjige veoma instruktivnog „Predgovora“, autor nam skreće pažnju na pitanja objektivno-

sti naučnika posebno u društvenim naukama, time i istoričara, jer je nemoguće isključiti posmatrača ili istraživača iz procesa saznanja. Neophodna je „neka vremenska, prostorna i emocionalna udaljenost da bi istoričar bolje objasnio i razumeo ono što se stvarno zbilo“ (10). Takođe, istoričar ne proučava prošli događaj sam po sebi, već to kako su ga vidjeli ljudi toga vremena, a posebno kako ga on vidi „sa stanovišta njegovog teorijsko-metodološkog i vrednosnog usmerenja, i koje pouke slede iz razmatranja za njegovo vreme“ (11).

Navodeći da se „teorijskim temeljima svake nauke obično bavi neko izvan te nauke“, profesor Šušnjić smatra da za istoričare nije suvišno da „čuju kako na istoriju gleda neko ko nije istoričar po struci“ (12). Istovremeno, njegovi stavovi izneseni u ovoj knjizi ne pretenduju da budu u duhu vremena, jer ga „više zanimaju *velike priče* nego prolazne mode“ (12). Prvo poglavlje knjige jeste i prvo pitanje iz te velike priče – *šta je istorija?* Mijenjanje i trajanje jesu obilježja ljudskog svijeta i prirode uopšte, pa stoga treba dopuniti definiciju da je istorija nauka o prošlim događajima time što ćemo reći „da je istorija nauka o promenama u toku vremena“. Međutim, da bi se uočila promjena i prema njoj zauzeo stav, potrebno je nešto stabilno, pa će nas profesor Šušnjić podsjetiti na važnost strukture koja „podrazumeva nešto što se ne menja, nešto stalno, u odnosu na što merimo veličinu promene“ (24). Istorijske činjenice su nerazmrsivo povezane sa čovjekom, pa zbog toga istorija treba posebno da uključi i ljudske radnje, koje sa sobom nose motive, namjere, zamisli itd., što znači da „zadatak istoričara nije saznavanje onoga što su ljudi učinili, nego razumijevanje

onoga što su oni mislili“ (26). Ali, ne treba zaboraviti da su učesnici istorijskih događaja svjesno težeći da ostvare svoje namjere ostvarivali i „posledice kojih nisu bili svesni“ (27). To nas upućuje da je društveno-istorijska stvarnost proizvedena, i da s obzirom na to „istoričar ne objašnjava i ne razumeva samo ono što se stvarno desilo, nego i ono što se nije desilo, a moglo se desiti, da neka slučajnost nije uplela svoj prst u događaje“ (29). Kao temeljno pitanje istorijske nauke, profesor Šušnjić ističe razumijevanje vremena, pri čemu moramo imati na umu „da postoji više raznih vremena, koje metodologija društvenih nauka mora da ima u vidu“ (39). Autor nam govori o *psihološkom, prirodnom, istorijskom, umjetničkom, satnom i svetom* vremenu, kao i o periodizacijama istorije na osnovu različitih kriterijuma, kao npr.: s obzirom na način proizvodnje, vrhovnu vrijednost, način života itd., te o heurističkoj vrijednosti periodizacije za istorijsku nauku i problemima koji ih prate.

Kao i svaka nauka, i istorija ima svoje pojmove, pa se njima autor bavi u drugom poglavlju knjige pod nazivom „Pojmovna mreža“. U ovom poglavlju autor preciznije određuje pojmove: *istorijski izvor, istorijska svijest, istorijska nauka, istorijska i historiografska činjenica, tradicija, tradicionalizam, filozofija istorije*. Takođe, pravi razliku između *istorije kao imena* za sve prošle događaje, i *istorije kao nauke* o tim događajima. Navedeni pojmovi su ključni, a ne jedini, precizira autor, misleći pri tom da „istorijska nauka ima bogat rečnik koji naglašava nastajanje, rast, širenje, razvoj, *promene*, strukture, funkcije“ (55). Podnaslov „Teorijsko i istorijsko“ fokusira nas na značaj pojma za nauku, na odnos pojma i pojave, pri čemu treba imati na umu da je nauka moguća „tek kada se pojam može odvojiti od pojave, to jest kada je moguće prikazivati povezanost između pojava u obliku veze između pojmova“ (58). Od teorije istorije koja predstavlja svojevrsnu mrežu pojmo-

va zavisi izbor istorijskih izvora i činjenica, jer „činjenice ne znače ništa same po sebi, one dobijaju značenje u zavisnosti od teorijskog okvira unutar koga zrače i znače“ (58). U tom smislu, profesor Šušnjić nam objašnjava obilježja teorija kao što su: teorija o porijeklu ili genetička teorija, teorija o strukturi, funkcionalistička teorija, teorija o razvoju, teorija o obliku.

Znamo li zapravo cijelu istinu o našoj prošlosti, pitanje je koje se nameće na početku poglavlja „Zvanična i nezvanična istorija“. Autor vjeruje da „nezvanični izvori sadrže drugu polovinu istine“ i da njihovo upoznavanje „znači ući u suštinu istorijskih događaja, njihov protivrečan karakter“ (79). Podnaslov „Ko piše istoriju“ logično slijedi, kao i pitanje: „Zašto je uopšte potrebno da se prošli događaji nanovo tumače, zašto se istorija uvek iznova piše?“ (90). Rekonstrukcija prošlosti dvostruko je uslovljena: teorijski i praktično, tvrdi autor, i u nastavku nam otkriva da se tu radi o razumijevanju istorijskih događaja s obzirom na (novu) *teoriju, novootkriveni izvor i ideološke interese*.

Poglavlje „Istorija kao priča“ bavi se zapravo istorijom istorije, tj. razvojem istorijske misli od mita do nauke, od priče do teorije. Ali, već na početku autor napominje da „istinska historiografija uvek ima sluha kako za *mitos* tako i za *logos*“ (99). Istoričari antičke Grčke i Rima svoju istoriju doživljavaju „više kao legendu i dramu svoga života [...] nego kao događanje koje se mora opisati bez uplitanja strasti, interesa i vrednosnih sudova, dakle objektivno“ (103). Tek sa Herodotom, koji priznajući ne samo Grcima već i „varvarima sposobnost za divna dela“, počinje istorija kao nauka.

„Istorijski izvori“ naslov je poglavlja koje započinje činjenicom da što više idemo u prošlost manje pisanih izvora imamo, i „to manje podataka zatičemo, i to više pretpostavki postavljamo“ (115). Profesor Šušnjić smatra da je podjela izvora na proizvode materijalne i duhovne

kulture u ovom radu bez bitnog značaja i značenja, jer „je svaki proizvod ljudske delatnosti posuda duha ili duhovna slika proizvođača“ (115). Iz toga je razumljivo da se danas „nepisanim izvorima mnogo više posvećuje pažnje nego ranije, jer ovi izvori ne svedoče samo o pogledu na svet viših klasa, već govore i o životu širokih masa“ (117). Govore nam jednu nezvaničnu istoriju. Pored toga, istorijski izvori mogu biti i opazljivi i oni koji to nisu. Kada se oslanja na prve, istoričar postupa kao naučnik; a na druge, kao umjetnik, koji može da „koristi maštu i dar uživanja, to jest da dopunjava analitičku metodu književnim postupkom“ (119). U daljim razmatranjima autor preispituje kvalitet različitih nepisanih spomenika, kao i pitanje da li pisane spomenike koji predstavljaju „lična zapažanja (dnevni, pisma, autobiografije, memoari) treba uzeti kao ozbiljan istorijski izvor“ (123). Interesantno zapažanje jeste da se neki bitni novi izvori teško pronalaze i ne mogu se otkrivati, te da zbog toga pomaci u istorijskoj nauci zavise od istoričara, tj. od njihove „metodološke i teorijske kulture i zrelosti“ (127).

Istorijski zakoni tema su sljedeća dva poglavlja: „Istorijski zakoni: za i protiv“ i „Istorijski zakoni – nastavak kretanja po nesigurnom“. U prvom se propituje mogućnost stvaranja istorijskih uopštavanja ili zakona, u drugom se najprije pravi razlika „između zakona kao društvene norme i naučnog zakona kao iskaza o činjenicama“ (151), a onda razmatraju različiti metodološki problemi koji prate uspostavljanje istorijskih zakonitosti.

Poglavlje „Istorija, tradicija i tradicionalizam“ započinje imperativnim zahtjevom da se pravi oštra razlika između ta tri pojma. *Prošlost* (istorija kao događanje) „obuhvata sve što se desilo“ (167), „*tradicija* je sve ono što smo, na osnovu savremenih merila racionalnosti i humanosti, izabrali iz prošlosti kao vredno učenje i pamćenja“ (168), a „*tradicionalizam*

je ideologija koja potomcima nameće ideje, verovanja, vrednosti i norme njihovih predaka – da ih slede bez pogovora ili prigovora, ne obazirući se na promene u spoljašnjoj sredini ili unutrašnjem iskustvu“ (173). Podnaslovom „Opterećeni prošlošću“ autor ukazuje na to da nekritički odnos prema prošlosti dovodi do toga da su čitave generacije opterećene iskustvima koja „ne osećaju kao svoja i zato se prema njima ne odnose ozbiljno i odgovorno“ (179).

U poglavlju „Važnost istorijskog pamćenja“ naročito se ističe da je istorija „*pouzdan čuvar našeg duhovnog nasleđa*: ideja, verovanja, vrednosti i normi koje životu daju smisao“, za razliku od društvenog ili kolektivnog pamćenja „koje je često nabijeno mitološkim i ideološkim punjenjem, netačno i iskrivljeno, daleko od istorijske istine“ (199). Takođe, proučavanje prošlosti ima epistemološku i gnoseološku vrijednost, jer „omogućava da čovek napravi *iskorak iz svoga neposrednoga iskustva i znanja* i zakorači u drugačije iskustvene i saznavne svetove“ (199).

Stare ili tradicionalne istorijske nauke bavile su se uglavnom događajima iz političkog života, dok se nova ili savremena istorija sve više okreće problemima iz ekonomskog i kulturnog života. Staru istoriju interesovale su isključivo promjene, dok je nova istorija više usmjerena na strukture. Stara istorija je istraživala odluke i djela istaknutih ličnosti (*istorija odozgo*), nova istorija poklanja posebnu pažnju mišljenju i djelovanju običnog svijeta (*istorija odozdo*). „*Prva je isticala značaj izvora, druga upozorava na izuzetnu ulogu istoričara!*“ (207). Kao što se može jasno vidjeti iz nekoliko navedenih primjera koji su detaljnije objašnjeni u knjizi u poglavlju „Razlike između stare i nove istorije“, upoređuju se osobine stare ili tradicionalne i nove ili savremene istorijske nauke. Propitujući njihov odnos i mogućnosti, autor konstatuje da „ni unutrašnji razlozi ni spoljašnji uslovi nisu ozbiljnije

ugrozili staru istoriju, tim pre što se i nova istorija susreće sa nizom problema: definicija istorije, njene metode, čitanje izvora, objašnjenja, razumevanja, itd.“ (217).

„Krajnji smisao istorije“ naziv je pretposljednog poglavlja knjige, u kome se objašnjava da pitanje o krajnjem smislu istorije može biti stvar filozofije istorije, ali ne i istorije, koja „kao nauka, to jest istinita svest o prošlosti, priča o onome što se zbilo, ali se ne pita za smisao toga zbiivanja, premda ga na neki način podrazumeva“ (221). Profesor Šušnjić smatra da su rijetki „oni koji su uvideli da istorija nije progres nego proces: otvoren kako za napredovanje tako i za nazadovanje“ (223). Za ideju o kraju istorije autor tvrdi da „izvire iz nepoznavanja ljudske prirode, koja je ključna kada su sukobi u pitanju“ i da „rešenje nekih oblika sukoba ne znači i kraj sukobima“, jer se uvijek „otvaraju vrata za nove i drukčije oblike sukoba, pa tako istorija nema i ne može da ima svoj kraj“ (223). Stoga, krajnji smisao istorije ne možemo naći u istoriji, već izvan nje, a to znači da postoji „nadihistorijski smisao i historijski uslovljeni načini njegova ostvarivanja“ (224).

U posljednjem poglavlju knjige naslovljenom „Postmoderni mišljenje“ autor nas najprije upozna sa osnovnim karakteristikama postmodernog mišljenja, ukazujući nam na to da ono zapravo počiva na „osporavanju, razgradnji ili 'dekonstrukciji' modernih pojmova, teorija i pogleda na svet“ (241). U nastavku se prei-

spituju dometi i kvalitet postmodernog mišljenja u odnosu na moderno, da bi se podnaslovom „Postmoderna i istorija“ najavilo sagledavanje posljedica postmoderne kritike istorije i konstatovalo da one vode približavanju „istorije poeziji kao ranijem govoru o ljudskoj veličini i bedi. Aristotelovo strogo razlikovanje između istorije i poezije, razuma i mašte, ne može se održati u svetlu postmoderne misli“ (262). Kao ključno, postavlja se pitanje da li iskazi postmodernih historičara spadaju u historijsku nauku, ako se ne mogu provjeriti na činjenicama? Očigledno ne, i stoga autor zaključuje da je to i „razlog što postmoderna istorija nije imala i neće imati snažniji uticaj na tok historijske nauke“ (263).

Istaknuli smo tek djelić zapažanja i promišljanja profesora Đura Šušnjića. Njihovi izvori dijelom su dati u priloženoj „Odabranoj literaturi“, u citatima i u samom tekstu. (Sa)znanja koja nam se isporučuju u knjizi *Nedovršeni razgovor* ne tiču se samo teorije istorije, iako je to dominantna tema, pa je stoga, osim historičarima, filozofima i teoretičarima istorije, knjiga korisna svima koji se bave društvenim i humanističkim naukama.

Osim navedenog, čitaoci sklone uživljavanju u tekst doživjeće prepoznatljivu specifičnost autorovog stila u kojem „umetnost i nauka mešaju svoje vode“.

Slobodan Zečević

Frensis Fukujama, *Građenje države*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2007.

Polazna teza Frensis Fukujame u njegovom najnovijem djelu *Građenje države* jeste da su slabe države uzrok siromaštvu, drogi, AIDS-u, i drugim problemima savremenih društava. Slabe, nekompetentne vlade, ili nepostojeće vlade izvor su ozbiljnih problema, pogotovo u zemljama u razvoju. Slabe države izazi-

vaju posljedice za čitav svijet. Zbog toga je građenje države i nacionalno i međunarodno pitanje prvog reda. Bez obzira na neophodnost i značaj međunarodnog konteksta, građenje države mora u svakom konkretnom društvu imati pečat autohtonosti, jer prenošenje institucija, naročito u nekim oblastima društvenog života, jed-